

devletler kuran ecdadımız büyük ve şümullü medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tedkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur. Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır” derken bu hususu dile getirmekteydi.

Tarihi millî ruhun uyanmasında bir vasita olarak görmesine rağmen Atatürk, tarihin destanî yönünden çok ilmi usullerle ortaya çıkarılan gerçeklerini tercih ediyordu. “Tarih yazmak tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır” sözüyle tarihî gerçeklerin tamamıyla ortaya çıkarılmasını istemektedir. Diğer taraftan tarihî gerçekleri güttüğü politikayı kuvvetlendirmek için tahrif ve istismar etmemiştir. “Biz daima hakikat arayan ve buldukça, bulduğumuza kani oldukça ifadeye cüret eden adamları” diyerek gerçeği kabul etmek ve söylemek güç olsa da bundan kaçınılmaya çağını dile getirmiştir. Tarih araştırmalarında dikkat edilecek hususları sayarken, “Her şeyden evvel kendinizin dikkat ve itina ile seçeceğiniz vesikalara dayanınız. Bu vesikalar üzerinde yapacağınız tedkiklerde her şeyden ve herkesten evvel kendi inisiyatifinizi ve millî süzgecinizi kullanınız” sözleriyle Türk tarihinin Türk ilim adamları tarafından araştırılmasını istemektedir. Atatürk’ün başlatmış olduğu Türk tarihi çalışmaları, kurduğu araştırma müesseseleri ve bunlara sağladığı maddî ve mânevî imkânlarla bugün de devam etmekte ve Türk tarihi bir bütün olarak araştırılıp dünya ilim âlemine sunulmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Fahri Çoker, *Türk Tarih Kurumu*, Ankara 1983, s. 1-9; Mücteba İlgürel, “Atatürk ve Osmanlı Tarihi”, *Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur’a Armağan*, Ankara 1985, s. 239-245; Enver Ziya Karal, *Atatürk’ten Düşünceler*, İstanbul 1986, s. 89-96; Afet İnan, “Atatürk ve Tarih Tezi”, *TTK Belleten*, sy. 10 (1939), s. 243-246; M. Şemseddin [Günaltay], “Atatürk’ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra”, *a.e.*, s. 273-274; M. Fuad [Köprülü], “Bir Hatıra”, *a.e.*, s. 277-279; Cengiz Orhonlu, “Atatürk ve Türk Tarihi”, *TK*, sy. 61 (1967), s. 26-30; Mehmet Saray, “Atatürk ve Türk Tarihi”, *a.e.*, sy. 249 (1984), s. 1-18; Salih Omurtak v.dğr., “Atatürk”, *İA*, I, 786-788.



HAKKI DURSUN YILDIZ

IV. ATATÜRK ve TÜRK SANATI

Atatürk, Türk tarihi ve Türk dili kadar Türk sanatına da önem veren bir devlet adamıdır. 16 Mart 1923’te Adana’daki bir konuşmasında, “Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir” diyerek bir milletin yaşaması, dünya milletleri arasında bir varlık olarak kendini gösterebilmesi için bir sanata sahip bulunması gerektiğini vurgulamıştı. 29 Ekim 1933’teki nutkunda da, “Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettireyim ki yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihî vasfı da güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki milletimizin ... güzel sanatlara sevgisini ... her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek inkişaf ettirmek millî ülkümüzdür” sözleriyle Türkler’in sanat severliğine ve bu sahada yükselmeleri gerektiğine işaret ediyordu.

Sanatı seven ve Türk sanatının güzelliğini takdir eden Atatürk bilhassa Koca Sinan’a hayranlık duyuyordu. Bu sebeple, Türk Tarih Kurumu tarafından Sinan hakkında bir kitabın hazırlanmasını istemiş ve bu işin yürütülmesini M. Fuad Köprülü ile A. Gabriel’e havale ettirmişti. 1937’de basılan bir broşür, Türkçe ve Fransızca olarak yayımlanması tasarlanan bu eserin alacağı biçim hakkında bir fikir verdiği gibi içindeki kısa önsözde iki uzmana yardımcı olacak ekibin kimlerden oluştuğunu da göstermektedir. Ancak bu eserin hazırlanıp yayımlanması o tarihlerde gerçekleşmemiştir. Ali Saim Ülgen ve arkadaşları tarafından hazırlanan çizimler uzun

yıllar Türk Tarih Kurumu’nda bekledikten sonra yayımlanabilmiştir (*Mimar Sinan Yapıları*, Ankara 1989). Bunun yanında Atatürk, Türk Tarih Kurumu’na 2 Ağustos 1935 gecesi yazdığı bir notla Sinan’ın heykelinin yapılması emrini vermişti. Bu istek de daha sonraki yıllarda Ankara’da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ön bahçesine dikilen Hüseyin Özkan’ın (Anka) eseri bir heykelle yerine getirilmiş oldu.

Atatürk’ün Türk sanatına sevgisi, daha açık bir şekilde Konya üzerinden yaptığı Adana seyahati sırasında yolladığı bir telgraftan anlaşılabilir. 18 Şubat 1931’de Konya’ya gelen Atatürk burada kaldığı on bir gün içinde gerek Mevlânâ Müzesi gerekse diğer eski eserlerle ilgilenme imkânı bulmuştu. Buradan Başbakan İsmet İnönü’ye çektiği telgrafın, Atatürk’ün eski eserler ve bilhassa Türk mimari anıtları hakkındaki görüş ve temennilerini göstermesi dolayısıyla burada kaydedilmesi yerinde olacaktır: “Son tetkik seyahatlerimde muhtelif yerlerdeki müzeleri ve eski sanat ve medeniyet eserlerini de gözden geçirdim. İstanbul’dan başka Bursa, Antalya, Adana ve Konya’da mevcut müzeleri gördüm. Bunlarda şimdiki kadar bulunabilen bazı eserler muhafaza olunmakta ve kısmen de ecnebi mütehassısların yardımıyla tasnif edilmektedir. An-

Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde sergilenen taş eserlerden bazılarını incelerken



MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

cak memleketimizin hemen her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin ilerde tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan âbidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerine ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere arkeoloji mütehassıslarına kati lüzum vardır. Bunun için maarifçe harice tahsile gönderilecek talebeden bir kısmının bu şubeye tahsisinin muvafık olacağı fikrindeyim. Konya'da asırlarca devam etmiş ihmaller sebebiyle büyük bir harabiyet içinde bulunmalarına rağmen sekiz asır evvelki Türk medeniyetinin hakiki mimari şaheserleri sayılacak kıymette bazı mebnî vardır. Bunlardan bilhassa Karatay Medresesi, Alâeddin Camii, Sâhib Ata Medrese Camii ve Türbesi, Sırçalı Mescid ve İnce Minareli Cami derhal ve müsta'celen tamire muhtaç bir haldedirler. Bu tamirin gecikmesi bu âbidelerin kâmilin inkırazını mücip olduğundan evvelâ asker işgalinde bulunanların tahliyesinin ve kâffesinin mütehasıs zevat nezâretiyle tamirinin temin buyulmasını rica ederim”.

Mustafa Kemal, Türk medeniyetinin eski mimari eserleri hakkındaki görüşlerini Edirne'de Selimiye Camii için de belirtmiştir. 25 Aralık 1930 günü bu şaheseri ziyareti sırasında cami duvarlarında Balkan Harbi'nden kalan mermi izleri için, “Bunları tamir etmeyiniz, olduğu gibi kalsın. İnsanlığa mal olmuş bir sanat şaheserine karşı düşmanın insafsızca, saygısızca davranışı bütün dünyaya örnek ve ibret olsun” demiştir.

Atatürk, daha Türk Tarih Kurumu oluşturulmadan önce *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı bir kitabın hazırlanmasını istemiş, bunun üzerine Türk Ocağı'ndan Türk Tarihi Heyeti üyelerinin hazırladığı kitap 1930'da sadece 100 nüsha basılarak tarih üzerinde çalışanlara dağıtılmıştı. Atatürk bu kitabı okuduktan sonra aynı işin daha geniş bir programla yeniden ele alınmasını uygun görmüştür. Çeşitli kişilere havale edilen bu çalışmalar altmış yedi fasikül halinde yine 100 nüsha olarak basılmıştır. Bunlar arasında Celâl Esat Arseven'e yazdırılan *Türklerde Mimari* (nr. 49) başlıklı bir eser de yer alır. Kırk yedi fasiküllük ikinci seride ise Sedat'ın (Çetintaş veya Eldem) yazdığı *Osmanlı Türk Mimarisini* (nr. 5), Süheyl Ünver tarafından kaleme alınan *Selçuklularda ve Osmanlılarda Resim, Tezhip ve Minyatür* (nr. 11), yine Celâl Esat'ın *Türklerde Mimari*

(nr. 28) başlıklı fasikülleri görülmektedir. Bunların diğerleriyle birlikte Atatürk'ün huzurunda okunduğu ve kenar boşluklarına çeşitli tashih ve eklemelerin yapıldığı bilinmektedir.

Atatürk, Türkiye'de güzel sanatların çok geç başlamış iki ayrı dalı olan resim ve heykel sanatlarına da ilgi duymuş, 1938 yılında Dolmabahçe Sarayı Velihaht Dairesi'nde ilk resim ve heykel müzesinin kurulmasını istemiş, burada kısa sürede XIX. yüzyıl Türk ressamlarının bulunabilen eserlerini bir araya getiren bir galeri açmıştır. Heykel ise Türk sanat tarihinde geçmişi olmayan bir sanat dalı idi. Cumhuriyet'le birlikte başta İstanbul ve Ankara olmak üzere belli başlı şehirlerde Atatürk heykelleri veya Cumhuriyet anıtları yapılmasına başlanmıştır. Avusturyalı H. Krippel ile A. Hanak, İtalyan P. Canonica ilk heykelleri meydana getiren sanatçılardır. Bu şekilde başlayan heykel sanatı kısa sürede içinde gelişmiş ve Atatürk'ün istediği gibi Türk sanatkarlarının yetişmesini sağlamıştır.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Batı sanatlarının tesirinden sıyrılmaya çalışan Türk mimarisini eski Türk sanatından aldığı motiflerle Türk neo-klasik üslubunu meydana getirmişti. Mimar Vedat, Kemâleddin, Ali Talat ve Muzaffer beyler bu akımın öncüleri olmuştur. Cumhuriyet'le birlikte eski millî sanat geleneklerine dönüş hızlandığında Türk neo-klasik'inin ikinci safhası olan Ankara üslubu doğmuş, 1920'li yılların millî heyecanı içinde millî mimari sevi-

len ve tercih edilen tek üslup kabul edilmiştir. Atatürk'ün yeni başşehir olmak üzere seçtiği Ankara'nın başlıca yapılarında bu üslubun hâkim olmasına büyük ölçüde titizlik gösterilmiştir. Mimar Kemâleddin Bey, projesi Vedat Bey tarafından hazırlanan Vakıf Oteli (Ankara Palas, 1927), Gazi Eğitim Enstitüsü (1927-1930), Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü (1928) binalarını hep bu görüşe göre yaptığı gibi Ârif Hikmet Koyunoğlu da Etnografya Müzesi binasında Türk neo-klasik'inin en belirli örneğini vermiştir. Aynı mimarın yine Ankara'da Türk Ocağı (Halkevi) binasında eski Türk mimarisinden ilham alınan unsurlarla modern bir yapı meydana getirdiği görülür. Mimar Halim'in Maliye Bakanlığı, Mimar Vedat'ın Büyük Millet Meclisi'nin ikinci binası, İzmir'de Borsa ile Millî Kütüphane, Konya'da Postahane ve birçok vilâyette Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan okullar hep Ankara üslubu adı verilen mimari akımın ürünleridir. Bu akıma Türkiye'de çalışan yabancı mimarlar da uyarak aynı üslupta büyük binalar inşa etmiştir. G. Mongeri, Ankara'da İş Bankası ile Osmanlı Bankası, Ziraat Bankası ve Tekel Başmüdürlüğü'nü bu akımın tesiri altında yaptığı gibi V. Ferrari adında bir İtalyan mimar da 1927'de aynı üslupta Kadıköy'de Eski Hal binasını (bugünkü Kültür Merkezi) inşa etmiştir. Türk mimarisinde millî üslup 1930'lu yıllarda çok yoğunlaşmış, hükümet konakları, okullar,

Mustafa Kemal Atatürk Edirne Müzesi'ni ziyaretinden sonra müzenin kapısının önünde



çeşitli resmî daireler hep bu üslûpta yapıldığı gibi birçok evde de bu uygulamalardan kaçınılmamıştır. Ancak 1935'ten sonra bu üslûp terk edilmiş ve Batı Avrupa'da o yıllarda hâkim olan modern mimari benimsenmiştir.

Atatürk'ün ve onun döneminin Türk sanat eserlerine karşı tutumunu aydınlatmada başvurulacak kaynaklardan biri de o yıllarda yayımlanmış olan bazı kanun ve tamimlerdir. Bunların bizzat Atatürk'ün emriyle yazıldığı veya en azından onun görüşü alınarak hazırlandığında şüphe yoktur. Atatürk zamanında çıkarılan kanunlarda Türk devrine ait eski eserlerin korunmasını öngören maddeler vardır. Fakat bu kanunların içinde yer alan iyi niyetle konmuş maddeleri bazı ilgililer bilmezlikten gelmiştir. Bu hususta en göze çarpıcı örnek, 28 Mayıs 1927 tarih ve 1057 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bulunan bilcümle mebnî-i resmîye ve millîye üzerindeki tuğra ve methiyelerin kaldırılması hakkında kanun"dur. Kanunun birinci maddesinde resmî dairelerle okullardaki tuğra, arma ve kitâbelerin kaldırılması istenmekte, fakat ikinci maddede, "Tuğra ve arma ve kitâbeler devlet veya belediye malı olan binalarda bulunduğu halde kaldırılarak müzelerle konulur. Yerlerinden kaldırılmalarıyla gerek kendilerinin gerek buldukları binaların bedîi veya tarihî kıymetlerine halel gelecek olanlar, eserin ve bulunduğu mahallin bedîi kıymetini nakisedâr etmemek üzere münasip vesait ile örtülür" denilerek lüzumsuz tahribat önlenmek istenmiştir. Üçüncü maddede, "Alâkadar vekâletlerin müracaatı üzerine devlet binalarından hangi eserlerin kaldırılması veya örtülmesi lâzım geldiğini tayin ve örtülmesi şekil ve sûretini tesbitle karar vermek Maarif Vekâleti'ne aittir" denilmiştir.

Kanunun yayımlanmasından sonra Osmanlı devri Türk eserlerinde korkunç tahribata yol açan uygulamanın kanunu yapanlar tarafından asla düşünülmediği, bunun "inkılâpçı" görünmek isteyen bazı daire müdürleriyle idareciler tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Buna benzer bir durum, cami ve mescidlerin kâdrolarının tesbiti için 8 Ocak 1928 tarih ve 6061 sayılı tâlimatnâme ile bunun tamamlayıcısı olan ikinci tâlimatnâmedeki maddelerde de görülür. Bu maddeleri eksik veya yanlış anlayan yahut anlamak istemeyen bazı daire âmirleri, yaptıkları uygulamalarla pek çok Türk sanat eserinin tahribine ve yok edilmesine sebep olmuştur.

Halbuki Atatürk'ün cumhurbaşkanı olduğu yıllarda yayımlanan bazı tamimler bu hususta gösterilen hassasiyetin işaretleridir. 3 Ekim 1935'te Maarif Vekâleti'ne Başvekâlet'ten gönderilen bir yazıda şu ifade kullanılmıştır: "Müteaddit tebliğlere aykırı olarak bazı vilâyetlerde idare âmiri ve belediye reislerinin vakıf akar ve hayratına karşı kanunsuz ve yolsuz harekette buldukları ve yıkılmak üzere direk sapasağlam binaları çarçabuk yıktırdıkları ve daha buna benzer hareketlerle hem evkafa hem millî kültüre zarar verdikleri anlaşılmıştır. Kanunlarımızın gösterdikleri yollar dururken bu gibi hallere sapanların kendilerini ağır mesuliyete koymuş olduklarını bildiririm. Türklüğün yüksek âbidelerine ve yâdigârlarına karşı saygı beslenmesini isterim. Telgrafla bütün vilâyetlere yazılmış ve sûreti vekilliklere verilmiştir". Yine Başvekâlet'ten Maarif Vekâleti'ne gönderilen başka bir yazıda da Türk sanat eserlerinin yıkılmalarının önlenmesi istenmiştir: "Sarih nizamlara ve mükerrer tebliğ ve ihtarlara rağmen imar mefhumunu yanlış anlayan bazı memurların bu hususta en ufak ihtisası bile olmadığı halde, görüş ve muhakemeleri bakımından ehemmiyetsiz sandıkları çok kıymetli eserlerimizi bîmuhâbâ yıkmakta ve yıktırmakta oldukları teessüfle görülmektedir. Ezcümle en yakın misaller olmak üzere İstanbul vilâyetinde Üsküdar'da Mimar Sinan'ın kıymetli bir eseri olan Mihrimah Sultan İmareti'nin alâkadar dairesinin ikaz ve mûmânaatına rağmen yıktırıldığı, Edirne'de gene Mimar Sinan'ın âsarından İki Kapılı Han'ın ve Ürgüp-Kayseri yolu üzerinde Alâeddin Keykubad zamanından kalma Sarıhan'ın aynı âkibete uğratıldığı anlaşılmış ve müsebbipleri hakkında kanunî takibat icrası alâkadar makamlara bildirilmiştir. Millî varlığımızı ve medeniyetimizi bugün ve gelecek asırlarda dünyaya tanıtan ve tanıtacak olan kıymetli âbidelerin mânalı mânasız bahanelerle yıkılması değil bilakis beşerin ve tabiatın tahribatına karşı titiz bir itina ile korunması müstelzimdir; yalnız kanunî bir vazife değil millî bir borçtur... Hiçbir eserin hiçbir bahane ile yıktırılmasına katıyen meydan verilmemesini talep ve aksi takdirde yıktıranlara müsamaha edenler hakkında şiddetle takibat yapılacağını..." Yine Atatürk döneminde Başvekâlet'ten 10 Nisan 1936'da Maarif Vekâleti'ne gönderilen bir yazıda da şu satırlar yer almaktadır: "Eski sanat eserlerinin her türlü tahripten korunması için gösterilen hassasiyete ve bunun için yapılan kat'î telifata rağmen, evvel-

ce askeriyenin işgali altında iken tarihî ve mimari kıymeti yüksek olmalarından dolayı tahliye ettirilmiş olan Diyarbakır'deki Hüsreviye ve Behramiye camilerinin buna en evvel mani olması icap eden valilerin tensibiyle Ziraat Bankası'nca buğday ambarı ittihaz edildiği anlaşılmış ve derhal boşaltılmaları vilâyete emredilmiştir. Hangi daireye ait olursa olsun Türk sanat ve medeniyetinin kıymetli belgeleri olmak itibarıyla memleketin malı ve muhafazaları herkesçe millî bir vazife telakki edilmesi lâzım olan bu gibi eserlere karşı gösterilecek ihmal ve lâkaydı hiçbir sebep mâzur gösteremez..."

BİBLİYOGRAFYA :

M. Fuad Köprülü – A. Gabriel, *Sinan, Hayatı, Eseri*, İstanbul 1937, Önsöz; Nurettin Can, *Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Kanun, Nizamname ve Emirler*, Ankara 1948; Metin Sözen – Mete Tapan, *50 Yılın Türk Mimarisi*, İstanbul 1973, tür.yer.; Nurullah Berk – Hüseyin Gezer, *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli*, İstanbul 1973, tür.yer.; Nurullah Berk, "Atatürk ve Sanat", *Varlık*, XXX/585, Atatürk özel sayısı, İstanbul 1962; Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Ankara 1975, s. 132, 249-250; a.m.f., "Atatürk ve Müzeler", *Türkiyemiz*, sy. 11, İstanbul 1973, s. 2-4; İnci Aslanoğlu, *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı*, Ankara 1980, özellikle bk. s. 12-25; Yıldırım Yavuz, *Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi*, Ankara 1981; Semavi Eyice, *Atatürk ve Pietro Canonica*, İstanbul 1986; a.m.f., "Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları", *TTK Belleten*, XXXII/128 (1968), s. 509-526; a.m.f., "Atatürk ve Tarih", *İlgi*, XV/31, İstanbul 1981, s. 24-27; Melâhat Özgü, "Atatürk'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı", *Atatürk Konferansları*, Ankara 1964, 1, 21-56; Afet [İnan], "Resim Galerisi", *TTK Belleten*, II/5-6 (1938), s. 251-252; "Mimar Sinan'ın Heykeli Hususundaki Yazı", a.e., III/10 (1939), IV. XCII, XCIV; Tahsin Öz, "Atatürk ve Türk Sanatları", a.e., XX/80 (1956), s. 585-598; Uluğ İğdemir, "Atatürk'ün Buyruğuyla Türk Tarih Kurumu İçin Hazırlanan Bir Program Tasarısı", a.e., XXVIII/108 (1963), s. 641-651, 652-655 (belgeler).



SEMAVİ EYİCE

V. ATATÜRK ve DİN. Mustafa Kemal'in çocukluk ve gençlik yıllarında dönemin geleneklerine uygun olarak ailede, çevrede ve okulda yeterli dinî eğitim aldığı bilinmektedir. Yetişkinlik devrinde de din konusunda yerli ve yabancı kaynakları incelemeyi sürdürmüş, bu sayede İslâmiyet hakkında geniş bir bilgiye sahip olmuştur. Özellikle Kur'an'ın Türkçe meâli, İslâm tarihi ve uygarlığıyla ilgili çok sayıda kitap okumuştur. Notlar düştüğü ve bazı bölümlerini işaretlediği kitaplar arasında Şehbenderzâde Ahmed Hilmi'nin *Tarih-i İslâm*, Corci Zeydân'dan tercüme edilen *Medeniyet-i İslâmiyye Tarihi*, Leone